

ІІІ. КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНІ ПРОЦЕСИ НА ЗАХОДІ СХІДНОЇ ЄВРОПИ В МЕЗОЛІТІ

1. ЕПІПАЛЕОЛІТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ МЕЗОЛІТУ

Проблемі первинного заселення заходу Східної Європи присвячено низку робіт знаних дослідників, в тому числі дві монографії автора цих рядків [Залізник, 1989, 1999]. Саме у фінальному палеоліті (епіпалеоліті) сформувалося підгрунття мезолітичних спільнот регіону. Сучасний стан наших знань дозволяє реконструювати наступну послідовність культурно-історичних процесів в епіпалеоліті регіону.

Захід Східної Європи став доступним для заселення мисливськими колективами з середини фінального палеоліту (Беллінг, Аллеред), тобто не раніше 12,5 тис. років тому за некаліброваною шкалою. Судячи з археологічних матеріалів, терени зандрової смуги Східної Європи у середині фінального палеоліту зайняли мігранти з заходу, а саме мисливці на північного оленя Західної та Південної Балтії зі специфічними наконечниками стріл на пластинах (культури Гамбург, Лінгбі, Східний Аренсбург або Красносілля, Свідер) (рис. 3- 4). Витоки цих культурних явищ сучасна археологія бачить у пізньому Мадлені Франції. Зокрема на багат шаровій стоянці Ля П'єр о Фе (Північна Франція) шар фінального Мадлену перекритий горизонтом із типовими вістрями з плечем гамбурзького типу. Вважається, що під час белінзького потепління фінальномадленські мисливці з Паризького басейну просунулися на північ, започаткувавши споріднені культури Крезвель Англії та Гамбург Північної Німеччини [Burdukiewicz, 1987, s.176-180]. Носії традицій гамбурзької культури з пониззя Ельби під час белінзького потепління 12,5 тис. р. тому почали просуватися на схід, в басейни Одери, Вісли, Німану, Прип'яті (рис. 4, 36-38).

Вважається, що культура Лінгбі Західної Балтії сформувалася під час аллередського потепління внаслідок просування мадленського населення групи Тейет з півночі Франції у Південну Скандинавію [Taute, 1968, s.282; Залізник, 1999, с.211-216]. Припускають, що Лінгбі могла бути пов'язана з Мадленом

Північної Франції через похідну від нього гамбурзьку культуру. Північний варіант останньої (група Хавелте) Данії, Швеції та Нідерландів, схоже, доживає до Аллереду, коли з'являються найдавніші лінгбійські стоянки типу Броне. Висловлено припущення, що наконечники типу Лінгбі можливо походять від черешкових вістер типу Хавелте [Satavicius, 2002, s.185].

Розселення лінгбійської людності на схід Південною Балтією (рис. 3), схоже, почалося ще під час аллередського потепління. У басейнах Німану, Прип'яті, Верхнього Дніпра та на Верхній Волзі матеріальна культура прибульців набула певної специфіки, що стало підставою появи терміну Східне Лінгбі [Римантене, 1971; Залізник, 1989, 1999]. Зокрема поширилися великі лінгбійські наконечники з суцільно ретушованим крутою ретушкою одним краєм (Ежярінас 17, Подол Ш), які набули подальшого розвитку пізніше в красносільській культурі Полісся, а також у пісочнорівській та ієневській мезолітичних культурах (рис. 4). Різка похолодання на початку Дріасу Ш додатково стимулювало відхід лінгбійської людності з Ютландії на південь і її розселення у лісотундрах басейнів Одери, Вісли [Schild, 1975, s.333; Kozłowski, 1975], Німану [Римантене, 1971], Прип'яті, Верхнього Дніпра [Залізник, 1984 б, с.15; 1986, с.141; 1989, с.12-20; 1999] до верхів'їв Волги [Синицына, 1996]. Саме на цьому підрунті в останнє тисячоліття льодовикової доби (11 тис. р. тому) на Північно-Німецькій низовині формувалася аренсбурзька культура; на Верхній Віслі, Західному Бузі та на Верхній Прип'яті – свідерська, а ще східніше, в Поліссі, на Верхньому Німані та Дніпрі – красносільська (рис. 3-4).

Стан джерел дає можливість реконструювати чотири послідовні і наростаючі за інтенсивністю хвилі фінальнопалеолітичних мігрантів, що рухалися з заходу – через басейни Вісли, Прип'яті, Німану, Верхнього Дніпра – на Верхню Волгу. Маються на увазі носії культурних традицій Гамбург, Лінгбі, Красносілля, Свідер. Цей же напрямок міграцій зберігся на межі плейстоцену і голоцену та в ранньому голоцені.

Носії культур з наконечниками стріл на пластинах (аренсбурзької, свідерської, красносільської) в останньому тисячолітті плейстоцену були найпівнічнішими мешканцями континенту, які полювали на тундрового оленя.

На північ від заселених ними в Дріасі III Середньоевропейських низин тяглися холодні і безлюдні прильодовикові пустелі або ж води Балтійського льодовикового озера.

Різке потепління на самому початку голоцену поліпшило кліматичні умови на Півночі Європи. Лісотундрова природно-ландшафтна зона зсунулася далеко на північ. Слідом за стадами тундрового оленя у північному напрямку рушили і фінальнопалеолітичні мисливці на оленя аренсбурзької, свідерської та красносільської культур. Просування на північ відбувалося в обхід Балтійського озера двома головними напрямками – західним та східним (рис. 3). Західним шляхом з Ютландії на південь та захід Скандинавського півострова рушили носії культур Лінгбі та Аренсбург [Larson, 1994]. З басейнів Німану та Прип'яті Східною Балтією на північ рухалася свідерська людність. Красносільське населення

мігрувало на північний схід – з Верхнього Подніпров'я на Верхню Волгу (рис. 5).

Відігравши провідну роль у заселенні Півночі Європи, ці далекі нащадки лінгбійських мисливців з наконечниками стріл на пластинах стали генетичною основою ранньомезолітичних спільнот лісової зони від Скандинавії до Північного Уралу. Внаслідок відходу постлінгбійського та аренсбурзького населення з Північнонімецької низовини в Скандинавію сформувалися найдавніші ранньомезолітичні спільноти Норвегії та Швеції – Фосна та Комса [Clark, 1936, 1975]. Двом фінальнопалеолітичним культурам заходу Східної Європи (Свідер, Красносілля) відповідають дві своєрідні культурні єдності раннього мезоліту півночі Східної Європи: постсвідерська (Кунда – Бутово тощо) та посткрасносільська (Гренськ – Пісочний Рів – Іенево).